

UDC 331.5.024.5

DOI: <https://doi.org/10.37320/2415-3583/10.22>**Якимова Н.С.**

кандидат економічних наук,

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5278-1142>

ЕКОНОМІЧНІ ІНДИКАТОРИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОВЕДІНКОВИХ МОДЕЛЕЙ СУБ'ЄКТІВ РИНКУ ПРАЦІ

У статті досліджено, вивчено та систематизовано економічні інтереси основних суб'єктів ринку праці, а також виокремлено економічні індикатори трансформації їхніх поведінкових моделей. Економічні інтереси основних суб'єктів ринку праці (працівників, роботодавців, держави) згруповано у спільні інтереси для всіх суб'єктів та особисті (специфічні) інтереси. Для кожного із суб'єктів ринку праці виокремлено напрями та економічні індикатори визначення рівня реалізації інтересів суб'єктів ринку праці. Доведено, що нині в економіці спостерігається поступова трансформація поведінкових моделей під впливом не тільки економічних індикаторів, а й інтуїтивних суджень, когнітивних викривлень, асиметрії інформаційних потоків, дій інших індивідів, що призводить до відхилення від раціональної моделі поведінки.

Ключові слова: суб'єкти ринку праці, поведінкові моделі, трансформація, економічні індикатори, держава, роботодавці, працівники.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку економіки вкрай необхідним є визначення універсальних моделей індивідів, що здатні описати та пояснити закономірності їхньої поведінки. Кожна наукова галузь виходячи з накопичених теоретичних і практичних знань пропонує своє бачення таких моделей. Питання класифікації та універсалізації поведінкових моделей індивідів набуває все більш великого значення і в економічній науці. Ключове місце в економічних дослідженнях відводиться «людині економічній», що зустрічається в багатьох економічних теоріях та визначається як характеристика раціонального економічного актора, поведінкові моделі якого передусім спрямовані на отримання вигоди та дотримання своїх інтересів. За таких умов особливої уваги потребує дослідження, визначення та систематизація економічних інтересів основних суб'єктів ринку праці, а також виокремлення економічних індикаторів трансформації їхніх поведінкових моделей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню економічних інтересів основних суб'єктів ринку праці присвячено багато наукових праць українських та закордонних учених, зокрема: Г. Беккера [1], О. Грішнєвої [2], Д. Канемана, А. Колота [3], Р. Кеттєла, К. Леонгарда, Е. Лібанової [4], А. Маршалла [5], Т. Пікетті, В. Хеннінга, Л. Шаульської [6] та ін. Однак, незважаючи на наявність публікацій і ґрунтовних наукових розробок у цьому напрямі, дослідженню економічних індикаторів трансформації поведінкових моделей суб'єктів ринку праці приділяється недостатньо уваги, що зумовлює вибір теми дослідження.

Мета статті полягає у вивченні та систематизації економічних інтересів основних суб'єктів ринку праці, а також виокремленні економічних індикаторів трансформації їхніх поведінкових моделей.

Виклад основного матеріалу. У різних напрямках економічної науки, включаючи теорію людського капіталу, склалися доволі різноманітні концептуальні уявлення про індивідів та їхню поведінку. У неокласичній теорії традиційно індивід розглядався як особа незалежна (володіє досить високою свободою вибору), егоїстична (переслідує переважно особисті інтереси), максимізуюча (що прагне до збільшення корисності своїх дій). Безумовно, неокласики розуміли обмеженість такого розуміння реальної поведінки людей [7].

Так, ще А. Маршалл відзначав, що «велику частину тих дій, які продиктовані почуттям обов'язку та любов'ю до ближнього, неможливо систематизувати, звести до закономірності та кількісно виміряти. Саме із цієї причини, а не в силу того, що вони не ґрунтуються на корисливості, не можна включити їх у сферу досліджень економічної науки» [5].

Майже через століття Г. Беккер у своїй нобелівській лекції також був змушений пояснювати, що неокласична модель людини «це – метод аналізу, а не передумова мотивів поведінки» [1]. Саме його опис суті даного методу є найбільш точним: «Відповідно до даного підходу, люди максимізують те, що вони сприймають як багатство, незалежно від того, егоїсти вони або альтруїсти, садисти або мазохісти. Їхні вчинки продумані та погоджені в часі. Так, вони намагаються якомога точніше передбачити невідомі наслідки своїх дій. Коріння їх передбачливості, однак, може лежати в минулому... Свобода дій індивіда обмежується його доходом, часом, недосконалістю пам'яті й обчислювальних здібностей та іншими обмеженими ресурсами, а також можливостями, які надає йому економіка. Широта цих можливостей визначається діями інших індивідів та їх організацій» [1].

Виходячи з вищезазначеного, не можна стверджувати, що поведінкові моделі суб'єктів ринку праці враховують лише їхні економічні інтереси, але в даному дослідженні більш детально зупинимося саме на них.

Термін *homo economicus* («людина економічна») вперше був запропонований Дж. Ст. Міллем у XIX ст., який під цим терміном розумів економічного актора, що вибирає таку модель поведінки, яка дає змогу отримати найбільшу кількість вигоди, зручностей та предметів розкоші з найменшими витратами праці та фізичних зусиль. Незважаючи на те що модель *homo economicus* критикується в науковій літературі, ідея про те, що економічні актори діють виходячи зі своїх егоїстичних інтересів, є основою багатьох економічних теорій [8].

На думку більшості вчених, основними характеристиками економічної людини можна назвати такі: має обмежені ресурси для задоволення своїх потреб, отже, людина економічна змушена робити вибір; переваги людини економічної стійкі та несуперечливі, тоді як обмеження можуть зазнавати змін; людина економічна здатна оцінювати доступні альтернативи з погляду їх відповідності її вподобанням; коли людина економічна робить вибір, то враховує свої власні інтереси, а не інтереси оточуючих; під час прийняття рішення володіє обмеженою інформацією; вибір людини економічної завжди раціональний у тому сенсі, що в результаті призводить до максимізації її цільової функції [8].

На основі виокремлення існуючих тенденцій у сучасній економіці доцільно дослідити та визначити економічні інтереси основних суб'єктів ринку праці з метою їх систематизації. Економічні інтереси в системі економічних теорій розглядаються як категорія, за допомогою якої відображаються реальні причини і найбільш глибокі мотиви економічної діяльності суб'єктів господарювання та економічної поведінки людей. Через механізм реалізації економічних відносин виражаються відносини між суб'єктами економічної діяльності з приводу виробництва, розподілу, обміну та споживання обмежених матеріальних, трудових і фінансових ресурсів.

Економічні інтереси можна диференціювати як за рівнями управління (макрорівень, регіональний, мікрорівень або рівень окремого індивіда), а також за основними суб'єктами або учасниками відповідних відносин. Реалізація економічних інтересів суб'єктів економічної діяльності можлива лише через узгодження взаємодії різних суб'єктів господарювання.

Економічні інтереси учасників господарської діяльності часто мають різну спрямованість. Основними носіями економічних інтересів вибрані держава, роботодавці і працівники. Найманий працівник – особистість, яка підписала трудовий договір із роботодавцем (підприємством, органі-

зацією чи державою). Роботодавець – це особа, що наймає працівника для виконання певного обсягу робіт. Роботодавець може бути власником засобів виробництва або його представником. Держава виступає як законодавець, роботодавець, захисник прав населення та організацій. Взаємозв'язки між основними суб'єктами ринку праці виникають на різних рівнях: працівник – роботодавець; роботодавець – держава; працівник – держава.

Так, раціональна поведінкова модель із погляду працівника означає отримання трудового доходу більшого, ніж мінімально необхідний для відтворення ресурсів праці; поліпшення умов праці; збереження зайнятості; забезпечення професійного росту. Раціональна поведінкова модель із погляду роботодавця означає отримання прибутку від найманої праці; підвищення конкурентоспроможності підприємства за рахунок інтенсифікації праці, максимізації прибутків; обмеження можливостей банкрутства. Поведінкова модель для держави реалізується через забезпечення стійкого економічного зростання; підвищення конкурентоспроможності національної економіки; підвищення рівня життя населення; збереження робочих місць та створення нових.

Раціональна поведінкова модель для всіх основних суб'єктів ринку праці означає співучасть виробничого персоналу в управлінні, власності та фінансовій діяльності підприємств; накопичення людського капіталу; стійке зростання в довгостроковій перспективі; досягнення високої якості життя; досягнення соціальної стабільності в суспільстві; ефективність праці і суспільного відтворення; забезпечення безпеки праці; дотримання соціальних стандартів; людський та соціальний розвиток.

Слід зазначити, що в сучасних умовах існуючі поведінкові моделі для працівника не є раціональними, бо рівень доходів, які він отримує за свою роботу, не є достатнім для забезпечення необхідного життєвого рівня та розвитку людського і соціального капіталу. Для роботодавців їхні поведінкові моделі є раціональними, бо за відносно низьких витрат на оплату праці він отримує високу результативність та продуктивність праці. Для держави наявна поведінкова модель є нераціональною, оскільки в сучасних умовах зростає рівень безробіття, не забезпечуються оптимальні умови праці і життєдіяльності населення.

Економічні інтереси основних суб'єктів ринку праці згруповано у спільні інтереси для всіх суб'єктів та особисті інтереси (рис. 1). Необхідно відзначити, що іноді за змістом економічні інтереси всіх трьох суб'єктів господарювання можуть збігатися, водночас оцінюються вони різними індикаторами.

Досліджуючи пріоритети в існуючих поведінкових моделях, доцільно диференціювати напрями та економічні індикатори визначення

Рис. 1. Економічні інтереси основних суб'єктів ринку праці

рівня реалізації економічних інтересів суб'єктів ринку праці (держава, роботодавці, працівники) (рис. 2). Запропонована схема складається з таких блоків: суб'єкти ринку праці; економічні інтереси

кожного із суб'єктів; напрями, через які реалізуються визначені економічні інтереси суб'єктів; індикатори, що дають змогу оцінити, наскільки ефективно функціонують виявлені напрями.

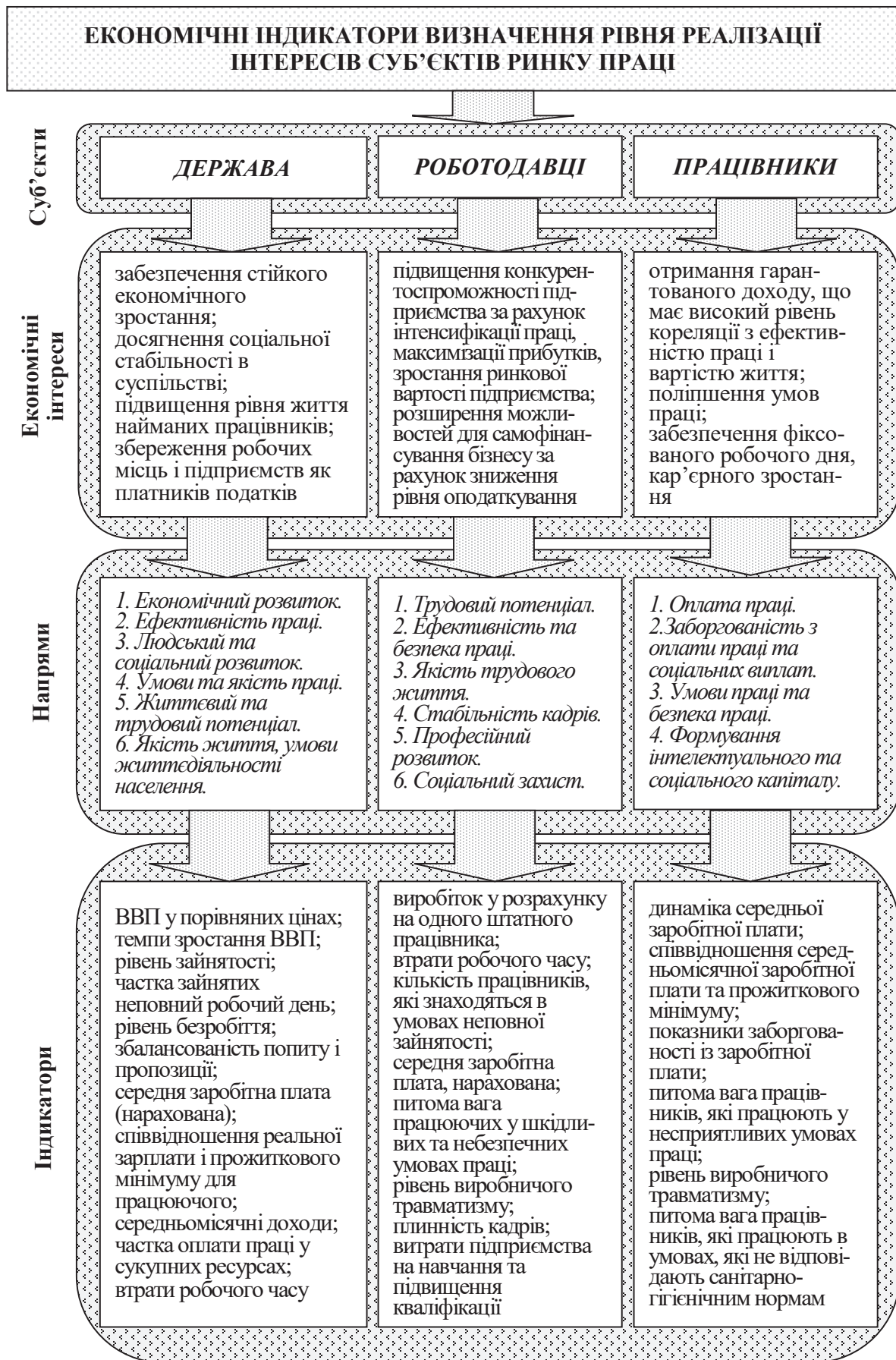

Рис. 2. Економічні індикатори визначення рівня реалізації інтересів суб'єктів ринку праці

Індикаторами визначення рівня реалізації економічних інтересів держави є темпи зростання валового внутрішнього продукту, валовий внутрішній продукт у порівнянних цінах, рівень зайнятості, рівень безробіття, співвідношення реальної зарплати і прожиткового мінімуму для працюючого, сума соціальних пільг, втрати робочого часу тощо.

Індикаторами визначення рівня реалізації економічних інтересів роботодавців є виробіток у розрахунку на одного робітника, відпрацьований робочий час у відсотках до фонду робочого часу, плінність кадрів, чисельність працюючих у шкідливих та небезпечних умовах праці тощо.

Індикаторами визначення рівня реалізації економічних інтересів працівників є динаміка середньої заробітної плати, співвідношення середньомісячної заробітної плати та прожиткового мінімуму, рівень заборгованості із заробітної плати тощо.

Тобто у сучасних умовах для працівників під час реалізації поведінкових моделей головним є отримання високих доходів від праці, поліпшення умов праці, забезпечення професійного росту, але важливою є також і свобода вибору професії, місця роботи. Для підприємства під час вибору поведінкової моделі важливими є отримання високих доходів від діяльності, підвищення конкурентоспроможності підприємства за рахунок інтенсифікації праці. Для держави основними під час реалізації поведінкової моделі є сприяння стійкому економічному зростанню, підвищення життєвого рівня працівників через забезпечення високого рівня продуктивності зайнятості, підвищення конкурентоспроможності національної економіки, збереження робочих місць та створення нових.

Висновки. Проведене дослідження дає змогу зробити висновок, що на етапі прийняття рішення щодо вибору тієї чи іншої поведінкової моделі суб'єкти ринку праці враховують певні спільні економічні інтереси, а саме: співучасть вироб-

ничого персоналу в управлінні, власності та фінансовій діяльності підприємств; накопичення людського капіталу; стійке зростання в довгостроковій перспективі; досягнення високої якості життя; досягнення соціальної стабільності в суспільстві; ефективність праці і суспільного відтворення; забезпечення безпеки праці; дотримання соціальних стандартів; людський і соціальний розвиток. Установлено, що для окремого суб'єкта ринку праці (працівники, роботодавці, держава) є специфічні економічні інтереси, які кожен із них намагається реалізувати. Для кожного із суб'єктів ринку праці виокремлено напрями та економічні індикатори визначення рівня реалізації інтересів суб'єктів ринку праці.

У ході дослідження зроблено висновок, що не завжди поведінковим моделям суб'єктів ринку праці притаманна раціональність. Тобто поведінкова модель «людини економічної» найкраще підходить для опису систематично раціональної частини людської поведінки. Але нині в економіці спостерігається поступова трансформація поведінкових моделей під впливом не тільки економічних індикаторів, а й інтуїтивних суджень, когнітивних викривлень, асиметрії інформаційних потоків, дій інших індивідів тощо. Зазначені чинники призводять до відхилення від раціональної моделі поведінки, а тому поведінкові моделі суб'єктів ринку праці в таких умовах усе частіше характеризуються ірраціональністю.

Отже, дослідження подальших трансформацій поведінкових моделей суб'єктів ринку праці дасть змогу спрогнозувати появу відхилення від раціональної моделі поведінки, визначити можливі результати (позитивні чи негативні) такої поведінки, оцінити рівень вірогідності її існування та появи зазначених чинників у конкретній ситуації, здійснювати вплив на існуючі поведінкові моделі суб'єктів ринку праці, а також коригувати їх із метою отримання найбільш оптимальної моделі поведінки.

References:

1. Беккер Г. Экономический взгляд на жизнь. *Мировая экономическая мысль. Сквозь призму веков. Всемирное признание: Лекции нобелевских лауреатов* : в 5 т. Т. 5 : в 2-х кн. Кн. 1. Москва : Мысль, 2004. С. 688–706.
2. Grishnova O., Brintseva O., Cherkasov A. Transition to a new economy: transformation trends in the field of income and salary functions. *Problems and Perspectives in Management*. 2019. № 17(2). P. 18–31.
3. Колот А.М., Герасименко О.О. Інститути зайнятості і доходів в новій економіці: глобальні тренди. *Проблеми економіки та політичної економії*. 2018. № 1. С. 195–235.
4. Людський розвиток в Україні. Інноваційні види зайнятості та перспективи їх розвитку : колективна монографія / за ред. Е.М. Лібанової ; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. Київ, 2016. 328 с.
5. Маршалл А. Принципы политической экономии : в 3-х т. Т. I. Москва : Прогресс, 1983. 416 с.
6. Шаульська Л.В. Нові риси сфери зайнятості та перспективи її регулювання. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2015. Вип. 2(1). С. 120–128.
7. Марущак И.В. Эволюция модели экономического человека в теории человеческого капитала: от homo economicus до homo transactus. *Креативная экономика*. 2017. № 8. Т. 11. С. 839–846.
8. Науменко Т.В., Гринюк А.И. Проблема модели экономического человека в современном научном пространстве. *Проблемы современной экономики*. 2016. №. 3(59). С. 39–42.

Список використаних джерел:

1. Bekker G. (2004) Ekonomicheskiy vzglyad na zhizn' [Economic outlook on life]. *Mirovaya ekonomicheskaya mysl'. Skvoz' prizmu vekov. Vsemirnoe priznanie: Lektsii nobelevskikh laureatov* [World economic thought. Through the prism of centuries. Worldwide Recognition: Lectures of Nobel Laureates]. M.: Mysl'. (in Russian)
2. Grishnova O., Brintseva O., Cherkasov A. (2019) Transition to a new economy: transformation trends in the field of income and salary functions. *Problems and Perspectives in Management*. Vol. 17(2). P. 18–31. (in English)
3. Kolot A.M., Herasymenko O.O. (2018) Instytuty zainiatosti i dokhodiv v novii ekonomitsi: hlobalni trendy [Institutions of employment and income in the new economy: global trends]. *Problemy ekonomiky ta politychnoi ekonomii* [Problems of economy and political economy]. No. 1. P. 195–235. (in Ukrainian)
4. Libanova E.M. (ed.) (2016) *Lyuds'kyi rozvytok v Ukrayini. Innovatsiyni vydy zaynyatosti ta perspektyvy yikh rozvytku* [Human development in Ukraine. Innovative types of employment and prospects for their development]. K., In-t demohrafiyi ta sotsial'nykh doslidzhen' im. M.V. Ptukhy NAN Ukrayiny. (in Ukrainian)
5. Marshall A. (1983) *Printsipy politicheskoy ekonomii* [Principles of Political Economy]. M.: Progress. (in Russian)
6. Shaulska L.V. (2015) Novi rysy sfery zainiatosti ta perspektyvy yii rehuliuвання [New features of employment sphere and prospects for its regulation]. *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti* [Theoretical and practical aspects of economy and intellectual property]. No. 2(1). P. 120–128. (in Ukrainian)
7. Maruschak I.V. (2017) Evolyutsiya modeli ekonomicheskogo cheloveka v teorii chelovecheskogo kapitala: ot homo economicus do homo transactus [Evolution of the economic man in the theory of human capital: from homo economicus to homo transactus]. *Kreativnaya ekonomika* [Creative economy]. No. 11(8). P. 839–846. (in Russian)
8. Naumenko T.V., Grinyuk A.I. (2016) Problema modeli ekonomicheskogo cheloveka v sovremennom nauchnom prostranstve [The problem of the model of an economic person in the modern scientific space]. *Problemy sovremennoy ekonomiki* [Problems of the modern economy]. No. 3(59). P. 39–42. (in Russian)

Yakymova Nataliia

Vasyl' Stus Donetsk National University

ECONOMIC INDICATORS OF THE TRANSFORMATION OF BEHAVIORAL MODELS OF LABOR MARKET ACTORS

The purpose of this article is to study and systematize the economic interests of the main actors of the labor market, as well as to highlight the economic indicators of the transformation of their behavioral models. In modern economic development, it is imperative to define universal models of individuals that can describe and explain the patterns of their behavior. Each scientific field, based on the accumulated theoretical and practical knowledge, offers its vision of such models. The issue of classification and universalization of behavioral models of individuals is becoming increasingly important in economic science. During the research the following methods were used: the methods of analysis, synthesis, abstraction and logical generalization – to study the economic indicators of the transformation of behavioral models of labor market actors. The economic interests of the main labor market actors (workers, employers, state) are grouped into common interests for all actors and personal (specific) interests. For each of the labor market actors, the directions and economic indicators of determining the level of realization of interests of the labor market actors are separated. The study concluded that rational behavior is not always a behavioral model of labor market actors. It is proved that in the economy there is a gradual transformation of behavioral models under the influence of not only economic indicators, but also intuitive judgments, cognitive distortions, asymmetry of information flows, actions of other individuals, which leads to deviation from the rational model of behavior. The practical significance of the results is that the study of the transformations of behavioral models of labor market actors allows us to predict the occurrence of deviations from a rational model of behavior; to determine the possible results (positive or negative) of such behavior; to assess the level of probability of its existence and the occurrence of these factors in a particular situation; to influence the existing behavioral models of labor market actors and to adjust them to obtain the most optimal behavior model.

Key words: labor market actors, behavioral models, transformation, economic indicators, state, employers, employees.

JEL classification: D03, J21, J24, O15.